

Inleiding

Patrick van Schie

De Grondwet van Thorbecke bestaat alweer 175 jaar. Nog altijd vormt hij de basis van het Nederlandse staatsbestel, al is er een en ander aan gesleuteld en gewijzigd. Hoe belangrijk juist deze versie van onze Grondwet in brede kring is, blijkt wellicht uit het feit dat hij is opgenomen als een van de vijftig thema's in de canon van de Nederlandse geschiedenis, en voorts de laatste wijziging daarvan heeft overleefd.

175 jaar Grondwet van de liberale staatsman Thorbecke, een mooi moment om daar nog eens bij stil te staan, juist ook als liberalen. Daarom hebben twee liberale instellingen, het Vlaamse Liberas – centrum voor de geschiedenis van het vrije denken en handelen en archieforganisatie voor de geschiedenis van het liberalisme in België – en de Prof.mr. B.M. TeldersStichting – het onafhankelijke Nederlandse wetenschappelijke bureau voor het liberalisme, gelieerd aan de VVD – besloten er een colloquium aan te wijden. Dit boek is er de neerslag van, met bijdragen die op basis van de gehouden redevoeringen zijn geschreven.

Voordat ik inga op de insteek van het colloquium en dus van dit boek, is het gepast twee kanttekeningen bij de 'Grondwet van Thorbecke' te plaatsen. Ten eerste ging het in 1848 niet om een nieuwe Grondwet maar om een *grondwetswijziging*. Uitgangspunt was de Nederlandse Grondwet van 1815, van kracht sinds de aanvang van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden. Een Grondwet die zelf weer een wijziging vormde van de Grondwet van 1814. Een en ander zal verderop in dit boek nog geregeld van belang blijken.

Ten tweede was de grondwetswijziging in 1848 niet het werk van Thorbecke alleen. Hij stond slechts aan het hoofd van een inderhaast door koning Willem II ingestelde commissie van vijf mannen, al drukte Thorbecke zijn stempel inderdaad zwaar op het werk van deze commissie. En Thorbeckes commissie mag dan snel met een voorstel tot wijziging van de Grondwet zijn gekomen, haar voorzitter was niet degene die dit voorstel door het parlement loodste. Die verdienste komt De Kempenaer en vooral Dirk Donker Curtius, de minister van Justitie, toe. Donker Curtius bezat ook de soepelheid, oftewel de behendigheid en de toegeeflijkheid, om het parlement met enkele wijzigingen tevreden te stellen zonder aan de hoofdzaak af te doen. Dat was een vaardigheid waar Thorbecke, om het voorzichtig te zeggen, niet in ruime mate over beschikte.

Dit is allemaal niet nieuw. Er is in de afgelopen 175 jaar ook uitvoerig over geschreven. En hoewel het goed is om een en ander in de herinnering te roepen of bij nieuwe generaties onder de aandacht te brengen, hopen wij met het colloquium en deze publicatie meer te bereiken dan louter herdenken. Het

valt namelijk op dat de gang van zaken rond de Nederlandse Grondwet, of grondwetswijziging, van 1848 meestal in strikt nationale context wordt bekeken en beschreven, met voor wat betreft de internationale achtergrond dan een verwijzing naar de revolutionaire gebeurtenissen begin 1848 elders in Europa, in het bijzonder in Duitsland en Frankrijk, die een nerveus geworden koning Willem II hebben geprikkeld aan Thorbecke en zijn commissie te vragen de Grondwet te moderniseren, opdat de Oranjes hun troon konden behouden.

Deze gebeurtenissen staan allerminst op zichzelf. Het bredere beeld is dat er in de negentiende eeuw een golf aan grondwetten of grondwetswijzigingen – vaak met een (enigszins) liberale signatuur – over Europa spoelde, eigenlijk zelfs al vanaf eind achttiende eeuw. In zijn recente boek *Het verhaal van de Grondwet* beschrijft staatsrechtgeleerde Wim Voermans dit fenomeen als ‘Grondwetten overal’. Letterlijk overal is wat overdreven, maar op veel verschillende plekken zien grondwetten inderdaad het licht en dat hangt met elkaar samen. Niet alleen dat er grondwetten worden afgekondigd werkt aanstekelijk, maar op zijn minst mag worden vermoed dat er ook inhoudelijk beïnvloeding van de vroegste grondwetten op latere heeft plaatsgevonden.

In de achttiende eeuw waren de internationaal meest toonaangevende de *Constitution* van de jonge Verenigde Staten uit 1787 en de Franse *Déclaration de droits de l’homme et du citoyen* uit 1789, met in het kielzog enkele grondwetten zoals die van de Thermidor uit 1795 en van (toen nog eerste consul) Napoleon uit 1799. En vlak onze Bataafsche Republiek niet uit

met haar Staatsregeling uit 1798. Die regeling was weliswaar geen lang leven beschoren, maar zij droeg in veel opzichten een (pre)liberaal stempel.

Voor de negentiende eeuw valt te wijzen op een hele reeks liberale grondwetten of grondwetswijzigingen, maar laat ik mij beperken tot de voornaamste. Om te beginnen de grondwet van de *liberales* in Spanje uit 1812. De *liberales* waren de eerste politieke groepering die zich zo noemde. Hun Grondwet werd na twee jaar door de teruggekeerde Spaanse koning opzijgeschoven maar niet alleen telkens in aangepaste vorm weer ingevoerd zodra de liberalen weer aan de macht kwamen; hij vormde ook een bron van inspiratie voor liberalen elders in Europa, zeker rond de Middellandse Zee. Daarnaast moet de Belgische Grondwet van 1831 worden genoemd, waarmee België nadat het zich uit het Verenigd Koninkrijk had losgemaakt in liberale kringen volop sier maakte.

En dan is er Groot-Brittannië. Dat land had, en heeft, weliswaar geen geschreven grondwet maar wel een stevige constitutionele traditie, waaraan door tal van staatsrechtgeleerden en liberale denkers – denk alleen al aan Montesquieu in 1748 – vaak vol bewondering is gerefereerd. De Britse constitutionele traditie kent naast de *common law* natuurlijk ook belangrijke documenten van constitutionele betekenis, zoals de *Magna Carta* uit 1215 (of een latere versie) en de *Bill of Rights* uit 1689.

Hoe de grondwetten en grondwetswijzigingen in verschillende landen op elkaar inwerkten en in hoeverre een volgende grondwet buitenlandse invloeden heeft ondergaan, is niet

systematisch onderzocht. In deze bundel wordt op basis van het op 29 september 2023 door het Vlaamse Liberas en de Nederlandse TeldersStichting georganiseerde colloquium een aanzet tot dergelijk onderzoek gegeven, en wel voor de Nederlandse Grondwet van 1848 alsmede zijn voorganger uit 1814/15. In hoeverre heeft de Nederlandse Grondwet in de eerste helft van de negentiende eeuw invloeden ondergaan vanuit het buitenland, in het bijzonder vanuit België en Groot-Brittannië? Past zo bezien de grondwetswijziging in Nederland van 1848 in een algemeen Europees patroon, of vertoont zij toch typisch Nederlandse trekken? En hoe liberaal is de ‘Grondwet van Thorbecke’ welbeschouwd, als je hem vergelijkt met constituties elders in Europa?

In dit boek wordt grotendeels achteromgekeken maar in één bijdrage wordt stilgestaan bij het heden. Hoe relevant is onze Grondwet eigenlijk nog, nu Nederland (en België) is ingebed in een Europees politiek en juridisch verband (de EU) en zich heeft verplicht aan een toenemend aantal internationale verdragen? Een blik vanuit de Belgische politieke keuken kan ons leren in hoeverre een nationale grondwet maatgevend is in actuele politieke en juridische vraagstukken.